

Mette Krogh Christensen

“Når alderen indhenter én”

Semiotisk inspiration i analysen
af kvalitative interviews
om kropslighed og aldring

Kvalitative interviews anvendes i stigende omfang som forskningsmetode inden for samfundsvidenskaberne. I denne artikel udforskes analytiske og metodologiske aspekter af kvalitative interviews om kropslighed og aldring. Dels for at pege på, hvor sociologiske teorier kan have deres begrænsning som analytiske tankeredskeer i fortolkningen af kvalitative interviews, og dels for at udforske en semiotisk teori som inspiration til det sociologiske perspektiv i studiet af kropslighed og aldring.

Denne artikel drejer sig om, hvordan anvendelsen af den franske sprogteoretiker Gilles Fauconniers semiotiske teori om *mapping* (Fauconnier 1997) kan bidrage til fortolkningen af kvalitative interviews om kropslighed og aldring. Kvalitative interviews anvendes i stigende omfang som forskningsmetode inden for samfundsvidenskaberne (Bale et al. 2004; Chamberlayne 2000; Kvale 1999). Hensigten med at udforske netop det metodologiske aspekt af kvalitative forskningsinterviews er dels at pege på, hvor sociologiske teorier har deres begrænsning som analytiske tankeværktøjer i fortolkningen af kvalitative interviews, og dels at udforske en semiotisk teori som inspiration til det sociologiske perspektiv på studiet af kropslighed og aldring. Udgangspunktet for artiklen er mit arbejde med et forskningsprojekt om alderens og aldringens betydning i relation til professionsopfattelse og faglige identitet blandt idrætslærere (Christensen 2001). Inden vi når til eksemplificeringen af den semiotiske analyse og en diskussion af metodologiske overvejelser i den forbindelse, vil jeg kort redegøre for, hvorfor menneskets alder som analytisk kategori i sociologisk forstand er mere omfattende end blot et tal eller en årgang, og hvordan vi med Pierre Bourdieus begreb om kropsliggjort kulturel kapital (Bourdieu 1986) kan forstå sammenhængen mellem aldring og kropslighed som en del af idrætsfagets egenlogik. Afslutningsvis i artiklen diskuteres metodologiske overvejelser og konsekvenser af at inddrage en semiotisk tilgangsvinkel i analysen af kvalitative interviews i en overvejende sociologisk undersøgelse.

Alder som analytisk kategori

Nutidens erodering af faste alderskategorier, og dermed også udvisningen af aldringens omkostninger, kan ifølge den

canadiske sociolog Steven Katz ses som en afspejling af et ideal om lang levetid i form af en søgen efter bevarelse af ungdommelige og udødelige egenskaber, der giver individet en følelse af *timelessness* (Katz 1995:70). Det er et af vor tids idealer, at stort set alt er muligt uanset alder, hvorfor alderen som begrænsning for individets udfoldelses- og udtryksmuligheder konstant overskrides. Overskridelsen sker ikke nødvendigvis til fordel for en bestemt attraktiv alder som f.eks. ungdomsårene, men drejer sig i det hele taget om menneskets finalitet og om at undgå et fysisk forfald. Katz angiver to grunde til at denne udvikling finder sted: dels den demografiske udvikling i den vestlige verden, hvor stadig flere mennesker bliver ældre, og dels gerontologiens frembringelser af positive billeder af gamle mennesker, som besynger vitalitet, handlekraft og ressourcefuldhed. Billeder, der henviser til en salgbar livsstil, hvor netop ungdommens værdier om kropspøjteknikker, herunder idrætsudøvelse, gør det muligt at maskere alderens fremtræden. Det har længe været og er stadigvæk et ideal i vort samfund at bevare sig selv ung (eller rettere: ungdommelig) så længe som muligt (Povlsen 1997). En arketypisk og stadig gældende repræsentation af vores stræben efter dette ideal er ungdommens kilde (Kelder 1992), dvs. kilden, hvori man bader sin krop for at rense alderdomstegnene væk og derigennem opnå lang levetid¹. Den danske kulturanalytiker Johan Fjord Jensen (1993) taler ligefrem om, at der er indtruffet en *rektangularisering* af livsforløbet i den forstand, at der med livsforlængelsen i dag sker en afbiologisering af menneskets livsforløb frem mod det bratte fald ind i døden. Moderne livsforløb synes mindre afhængige af de biologiske aldringsprocesser, eller med andre ord: livsforløbet er uafhængigt af biologiske aldringsprocesser i længere tid end tid-

ligere. Med denne rektangularisering af livsforløbet udskydes faldet fra toppen af den førhen så krumme og hvælvede livsbue, buen flades længere og længere ud, og voksendommen som kulturelt fænomen fortsættes langt ind i alderdommen for så til sidste at aftage kraftigt. Det paradoksale ved denne udviklingstendens er, at med afbiologisering øges opmærksomheden mod kroppen som modelerbar og regulerbar genstand i den moderne identitetsdannelse (Featherstone 1987; Featherstone et al. 1991; Shilling 1991, 1993; Turner 1992) også opmærksomheden mod aldringen som en trussel mod den afbiologiserede krops modelerbarhed.

Alderen, eller rettere: oplevelsen og fortolkningen af især voksenalder, er således en samfunds- og kulturanalytisk kategori. Den er en markør i et felt, og den kan udforskes som sådan og inddrages i forskning om andre samfundsmæssige og kulturelle fænomener, som f.eks. professionsudøvelse, herunder udvikling og identitetsdannelse i relation til professionen. At beskæftige sig med kropslighed, aldring og professionsudøvelse er på den måde et normativt problem, fordi forskellige sociale *kontekster* tillægger voksenlivets forskellige aldre forskellige betydninger og kvaliteter (Durkin 1995). På samme måde er det socialt kontekstafhængigt, hvornår individet *selv* føler sig ungt, midaldrende eller gammelt. Således er alderens betydning i voksenlivet interessant ud fra et sociologisk perspektiv, fordi alderen er en markør, som sætter grænser og åbner muligheder for den voksnes udvikling og professionsudøvelse i forskellige kontekster (Eskelinen 1993). Aldersrelaterede normer og forventninger, også kaldet *the social clock* (Neugarten 1968) guider eller fremtvinger personlig adfærd, handling og valg igennem livsforløbet. Normerne og forventningerne kan være restriktive

alm foto
modtaget

Mette Krogh
Christensen
Adjunkt ved Center
for Idræt, Aarhus
Universitet.
E-mail:
mkc@idraet.au.dk

marginaliserende og ekskluderende, som f.eks. når en idrætslærer til en jobsamtale får at vide, at hun i en alder af 45 år ikke er attraktiv som gymnasielærer på den pågældende arbejdsplads, fordi det forventes, at hun vil forlade idrætsfaget inden for en kort tidshorizont – nærmere bestemt omkring 50 års alderen. The social clock eller *den kulturelle/institutionelle alder* (Fjord Jensen 1993) er således bundet til et bestemt felt og dets kulturelle kapital, for nu at bruge en Bourdieusk forklaring. Derfor er alder en grundlæggende betydningsgivende markør i voksenlivets udvikling. Med det senmoderne samfund sker der imidlertid en øget individualisering af alderen, hvor aldrene blander sig med hinanden. Mens nogle bliver forældre i 40 års alderen, er andre allerede bedsteforældre, og mens nogle dyrker idræt i ungdomsårene, er andre først begyndt i pensionsalderen. Denne stigende grad af *dekronologisering* (Gillis 1987) og individualisering sætter forestillingen om en særlig alderskultur i et problematisk lys, idet enhver form for normativitet i relation til alder umiddelbart synes ved at forsvinde. Derfor er det nu nødvendigt at forholde sig til ikke blot en kronologisk og biologisk opfattelse af alder, men også en individuel

og kulturel/institutionel aldersopfattelse, fordi det netop er de individuelle og kontekstafhængige normer for en given alder, der sætter sig igennem i menneskets aldersbevidsthed. Ifølge Fjord Jensen vil alderen derfor grundlæggende være et spørgsmål om identifikation med andre mennesker. Aldring er således den umærkelige kropslige erkendelse af, at man dag for dag bliver ældre og alligevel er den samme som i går:

Denne spaltning mellem, hvordan vi dag for dag oplever aldringen, og hvordan den beskrives i sproget, er af grundlæggende betydning for forståelsen af aldersbevidsthedens vilkår (Jensen 1993: 17).

Med denne konstatering, som skelner mellem to væsensforskellige dimensioner af aldersbevidstheden: den kropslige og den sproglige, peges på dilemmaet i udforskningen af alder i relation til specifikke sociale grupper, nemlig de enkelte personers subjektive aldersoplevelse, *kropsliggørelsen*, på den ene side og den nødvendige analytiske distance, *sprogliggørelsen*, på den anden side. Derfor synes det relevant i forbindelse med kvalitative interviews om kropslighed og aldring (så vidt det er muligt at sprogliggøre disse fænomener) at anvende netop en semiotisk analysemetode, som i sit udgangspunkt erkender sprogets kropslige forankring (Brandt 2003) og dets metaforiske struktur (Fauconnier 1997).

Kontekstualisering af alderen

Også Pierre Bourdieu anerkender mindst to dimensioner af aldersbegrebet: en social og en biologisk dimension, men han er mest fokuseret på begrebets processuelle og sociale karakter, som forklares med begrebet "løbebane":

De biografiske begivenheder må defineres som et antal indplaceringer og *omplaceringer* i det sociale rum (...) Det betyder at man kun kan forstå en løbebane (dvs. den *sociale aldringsproces*, der er uafhængig af den biologiske, selv om de to processer uundgåeligt ledsager hinanden), hvis man på forhånd har konstrueret de på hinanden følgende tilstande i det felt, hvor løbebanen har fundet sted (Bourdieu 1997:87-88).

Tættere på en definition af aldersbegrebet kommer vi ikke umiddelbart med Bourdieu. Derimod kan vi med hans sociologi komme meget tæt på en forståelse af de vilkår, hvorunder den kulturelle/institutionelle alder fungerer. Pointen med at inddrage Bourdieus begrebsapparat som strukturerende for forståelsen af et kontekstualiseret aldersbegreb er, at den kulturelle/institutionelle alder kan anskues som en sociologisk størrelse, der tidsligt knytter sig til specifikke felter og deres egenlogik. Det særlige ved idrætsfaget er kroppens og de kropslige færdigheders afgørende betydning for kompetenceopfattelsen og professionsudøvelsen. Forståelsen af den kropsliggjorte kulturelle kapital er derfor essentiel for forståelsen af idrætsfaget. I beskrivelsen af kropsliggjort kulturel kapital nævner Bourdieu i samme åndedrag "embodied capital" og "habitus":

This embodied capital, external wealth converted into an integral part of the person, into a habitus, cannot be transmitted instantaneously (unlike money, property rights, or even titles of nobility) by gift or bequest, purchase or exchange (Bourdieu 1986:245).

Med denne konstatering antydes det, at

kropsliggjort kulturel kapital er kendetegnet af en vis kontinuitet og træghed, fordi kropsliggjort kulturel kapital handler om personen som singularitet og som agent, der handler på baggrund af inkorporerede dispositioner: en habitus. Besiddelsen af denne form for kropsliggjort kulturel kapital har således både identitetsmæssig, social og kulturel betydning. Identitetsmæssig, fordi dette at kunne noget og at gøre noget på en bestemt måde er et identitetsspørgsmål, som er af grundlæggende betydning for menneskets identifikation med andre mennesker og med forskellige sociale rum. Dermed har besiddelsen af idrætslige færdigheder også en social betydning, idet de er med til at positionere idrætslæreren i forhold til andre lærere og i forhold til eleverne. Idrætslige færdigheder har sandsynligvis samme betydning for idrætslæreren, som musikalske færdigheder har det for musiklæreren, og sproglige færdigheder har det for sproglæreren, nemlig at levere et synligt, kropsliggjort bevis over for omverdenen for, at idrætslæreren netop er idrætslærer, og har kompetencen til at være det. Endelig har besiddelsen af idrætslige færdigheder en kulturel betydning, idet man kan tale om, at idrætsfaget er et bevægelsesfag, hvor fysisk aktivitet opprioriteres, og hvor idræt ansues som praktiseret kultur, hvor viden-i-idræt frem for viden-om-idræt er dominerende i produktionen og reproduktionen af kulturen i idrætsfeltet (Christensen 2001). I idrætsfaget er det bevægekroppen (Kayser Nielsen 1997), der er på arbejde. Idrætsfagets egenlogik handler om, at kropslige erfaringer og kompetencer går forud for andre former for kompetencer i idrætslærerens performative arbejde og faglige identitet, hvilket de seneste 10-15 år har fået en større forskningsmæssig bevågenhed, fordi fagets egenlogik kan være problematisk for fastholdelsen af idrætslærerprofessionen

set i et livslangt perspektiv (Armour & Jones 1998; Christensen 2001; Næss 1998; Schou 1994). Derfor er det særligt interessant at undersøge idrætslæreres sprogliggørelse af kropslighed og aldring, fordi de tilhører et folkefærd, som i bemærkelsesværdig grad evner at forholde sig til den subjektive oplevelse af disse fænomener.

Jeg vil nu vende opmærksomheden mod den kvalitative interviewundersøgelse fra mit ph.d.-projekt (Christensen 2001), hvor jeg forsøgte at opnå en dybere forståelse af netop sprogliggørelsen af den kropslige erkendelse af at blive ældre, end Bourdieus begrebsapparat umiddelbart giver mulighed for.

Ikonlignende sætninger om alder

Som mange andre mennesker udtrykker de 12 idrætslærere, som jeg interviewede, sig ofte i mere eller mindre metaforiske sætninger om kropslighed og aldring: "nu er chancen efterhånden ved at forpasse sig", "jeg skulle være 10 år ældre, så jeg var med på den vogn", "jeg kan ligesom føle, at der er et eller andet timeglas, der bevæger sig", "man vil jo nødtigt gå i forfald", "alderen, den arbejder jo ikke for en", "når man bliver sat ud af spillet", og "alderen er ved at indhente mig". De umiddelbare betydninger i disse hverdagslige sætninger er forståelige for stort set alle, men hvorfor er de egentlig det? Er det et spørgsmål om en fælles kultur? Indforståethed? Eller kan der være andre forklaringer på, hvorfor vi lynhurtigt konstruerer og afkoder metaforiske udtryk, som ikke nødvendigvis relaterer sig til et specifikt felt, men alligevel bliver en slags ikonlignende sætninger for feltets problematik. Det var sådanne spørgsmål, som motiverede mig til at forfølge en semiotisk analyse af interviewene. Efter mange gennemlæsninger af de 12 interviews og meningskondensereren-

de og -kategoriserende analyser (Kvale 1997), blev en række korte sætninger valgt ud, fordi de kunne karakteriseres som *betydningsmættede ikoner* for den dominerende problematik i interviewene. To af disse sætninger bliver i det følgende gjort til genstand for en slags meningskondenserende analyse med vægt på det sproglige udtryk forstået som sprogdata. Hvor meningskondensering som analytisk metode traditionelt set handler om at kondensere et interview til forholdsvis afgrænsede betydningsenheder (Giorgi 1975; Kvale 1997; Wolcott 1994), der kan fortolkes i relation til og belyses af det valgte teoretiske grundlag, gøres meningskondensering i nærværende analyse til et spørgsmål om indkredsning af ikonlignende sætninger eller sprogdata, der underkastes en semiotisk analyse hentet fra den sprogvidenskabelige verden.

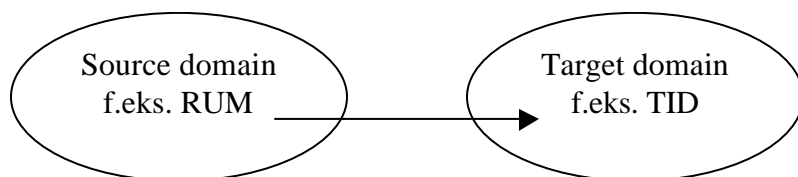
Metaforer og mapping

I en del af sprogvidenskabens og kognitionsforskningen arbejder man med sprogets struktur og betydningsformer som en følge af *the embodied mind* (Clark 1998; Fibæk Laursen 2003; Lakoff & Johnson 1999). Det hverdagslige sprog er fyldt med vendinger og udtryk, som egentlig er metaforer for vores perception og erkendelse af tid og rum. Det er især de amerikanske metafor-teoretikere og filosoffer George Lakoff og Mark Johnson (1980, 1999), der har gjort opmærksom på dette, at sprogets metaforiske opbygning og anvendelse afslører kognitive

strukturer, som er betingede af vores kropslige væren i verden, og som således danner grundlaget for sproglige udtryk. Hvorfor vi anvender bestemte udtryk, og hvordan og hvornår vi gør det, grunder således i menneskekroppens fysiske liv og de sensomotoriske systemer, vi erfarer igennem. Lakoff & Johnson (1999) hævder, at når vi i sproget anvender metaforer, er det oftest ganske ubevist, ligesom tanker for det meste er ubeviste. At dykke ned i sprogets metaforiske strukturer er derfor en kilde til nye filosofiske standpunkter, som forfatterne slår til lyd for.

Ligeledes baserer den franske sprogteoretiker Gilles Fauconnier sin teori på den antagelse, at metaforer er det sproglige udtryk for underliggende betydninger. I bogen *Mappings in Thought and Language* (1997) arbejder Fauconnier med mere formelle analyser af sproglige strukturer, der anskueliggør, hvordan metaforer kan forstås som afbildninger af kognitive strukturer hos mennesket. Det centrale begreb hos Fauconnier er *mapping* (afbildning), som kort kan forklares som kognitive konstruktioner og processer, der baseres på sammenfletning af mental spaces, dvs. overføring af betydning fra et kognitivt domæne (mental space) eller scenarie til et andet. Domæner er mentale strukturer, der består af grundlæggende kognitive og begrebsmæssige modeller, som vi sprogligt kan handle på baggrund af. Den grundlæggende idé er, at for at tænke og tale om nogle domæner (såkaldte "target domains") anvendes

Figur 1: Mapping

der vi strukturer fra andre domæner (såkaldte "source domains"), (fig. 1).

Et eksempel på mapping som en kombination af domænerne tid og rum er følgende sætning: "Julen står for døren". Julen er i dette tilfælde ikke en person eller en genstand, men et tidspunkt. Her er det at "stå for døren" et "source domain" om rum, hvor en person eller en genstand står uden for døren og altså er ganske tæt på rent fysisk. Men det at "stå", som er et fysisk og rumligt domæne, bliver brugt til at beskrive et tidspunkt, som er det egentlige "target domain", nemlig julen. At "stå for døren" og "julen" er, ifølge teorien, to væsensforskellige domæner, som via mapping kobles i en sætning, der kun giver mening fordi vi ubevidst konstruerer sammenhængen mellem tid og rum. Mapping er altså en konstruktionsproces, hvor et ord gives betydning ved at blive afbildet og sat ind i en anden betydnings-sammenhæng end dets oprindelige. Alene vendingen "at blive sat ind i" angiver en retningsbestemt bevægelse, der antyder, at mapping ikke handler om sprogets funktion, men om kognitive konstruktioner, som sproget fungerer på baggrund af. Det synlige, italesatte sprog er kun toppen af et isbjerg af usynlig meningskonstruktion, der finder sted, mens vi tænker og taler. Denne usynlige meningskonstruktion definerer vores mentale og sociale liv, hvor sproget er en af de mest fremtrædende manifestationer. Det er således gennem analyse af sproglige konstruktioner som mappings, at vi kan få et indblik i, hvordan det mentale og sociale liv kan forstås. Pointen er, at de sproglige konstruktioner er så selvfølgelige for os, at vi ikke er bevidste om deres betydning for vores produktion, overførsel og bearbejdning af mening og betydning. Men at vi ikke er bevidste om valget af sproglige konstruktioner betyder ikke, at de er tilfældigt valgt. Ellers

ville betydningen ikke kunne forstås af andre. Deri ligger hele idéen om sprogets sociale funktion.

I de følgende to eksempler på sprogdata afprøves teorien om mapping som et analyseredskab, der kan bidrage til fortolkning af udsagn fra kvalitative forskningsinterviews, som i udgangspunktet er meget individuelle og subjektive, men som i deres essens gør brug af generelle og almengyldige forståelser af betydning og mening indlejrede i sprogets anvendelse, nemlig mapping af underliggende domæner i enkle, hverdagslige udtryk.

"Alderen er ved at indhente mig"

Niels-Erik er en idrætslærer på 43 år, som bliver interviewet om hans oplevelse af kropslighed, aldring og professionsudøvelse. På et tidspunkt i interviewet siger han:

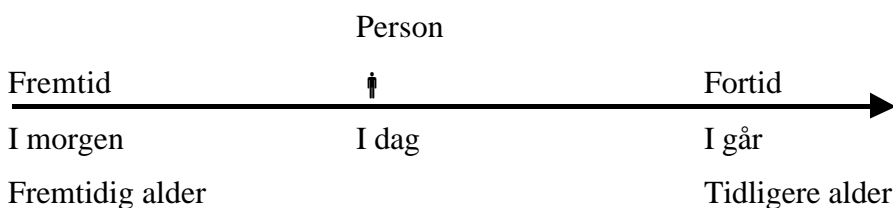
Nej, det er faktisk først på grund af den her knæskade, at jeg sådan har indset, at *alderen er ved at indhente mig*, selvom det var en fysisk... Det var jo ikke sådan et træthedbrud eller et eller andet, vel? Det var jo bare et uheld.

Udtrykket "Alderen er ved at indhente mig" kan fortolkes som en mapping, hvor det underliggende domæne for sætningen er forestillingen om tiden (aldringen) som et kapløb, hvis betydning overføres til et domæne om kompetencer og professionsudøvelse i forhold til et bestemt rum (idrætsundervisningens praksis). Når alderen indhenter en, er der tale om et kapløb mellem alderen og den, der udsiger sætningen. Alderen og jeg står i et konkurrenceforhold. Både alderen og jeg er i bevægelse. Vi løber om kap, og jeg er foran alderen, som imidlertid er ved at indhente mig. Alderen bliver via ordet "indhenter" personificeret til en konkur-

rent. I et kapløb gælder det naturligvis om at komme først i mål, og målstregen er den konkrete afslutning på kapløbet. I kapløbet med alderen er det derfor spørgsmålet, hvad der sker, hvis eller når alderen indhenter en. Taber man kapløbet? Vil der opstå en følelse af tab? Sker der et brud i personens selvforståelse? Vil der være tale om, at personen skal definere et nyt rum for udfoldelsesmuligheder?

gen. Personen orienterer sig således i forhold til en fremtidig alder, som han endnu ikke føler sig indhentet af, fordi han til daglig oplever sig selv yngre. Fremtiden er så at sige bagved personen i forhold til den position, som han relaterer sig til. Vi har altså at gøre med det tidsperspektiv, hvor tiden gennemstrømmer personen, og hvor fremtid bliver til fortid, hvilket figur 2 illustrerer:

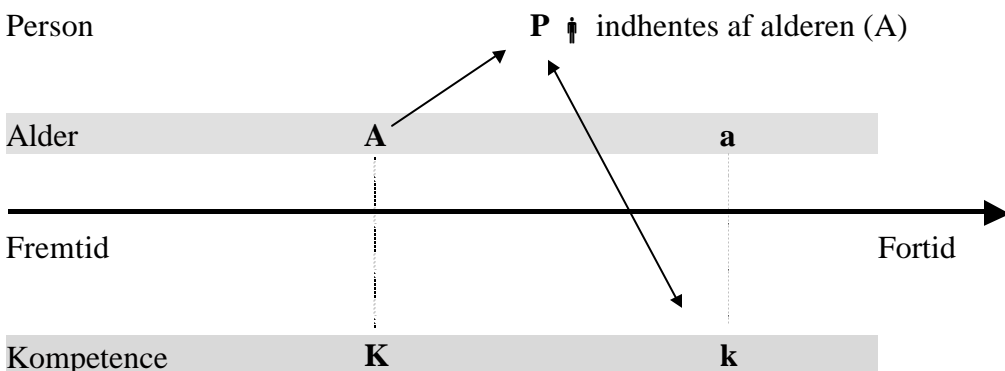
Figur 2: Tiden gennemstrømmer personen.

Udfordringen i denne mapping er ordet "indhenter". Vi må forestille os, at konkurrenten, alderen, er bagved personen. Den puster ham i nakken. Alderen er samtidig ældre end den alder, personen føler sig relateret til gennem praksis i den givne situation, dvs. idrætsundervisnin-

I en analyse af, hvordan alderen kan forstås som en konkurrent, repræsenterer personen i dag (*P*) og alderen, der indhenter personen (*A*) – på figur 3 – to forskellige sæt af normer, begivenheder eller kompetencer (*K*). Når alderen indhenter personen, vil han dermed også blive ind-

Figur 3: Når alderen indhenter en

hentet af normer, begivenheder eller kompetencer ($A+K$), som svarer til denne højere alder, og ikke til en yngre alder ($a+k$). Med andre ord: forventningerne til en bestemt alder vil træde i kraft og påvirke både personens selvopfattelse.

Sætningen rummer to tidslinier: en alderslinie, som symboliserer aldringsprocessen (A =ældre, a =yngre), og en tidslinie for kompetencer, som knytter sig til specifikke elementer af idrætsundervisningens praksis, nemlig fysiske præstationer og idrætslige færdigheder (K =dårlige kompetencer, k =gode kompetencer). I sætningen befinder personen sig midt mellem disse punkter, relaterende sig til et ideal om at besidde gode kompetencer (k), samtidig med, at han nødtigter sig indhentet af punktet A , da dette punkt refererer til kompetencer (K), som forventes at være dårligere end k . Omstående figur indeholder således idealet om at beholde samme kompetence uanset tid, dvs. idealet om *timelessness*, som Steven Katz formulerede det. "Alderen er ved at indhente mig" udspiller sig i et domæne om aldring og betyder i mappingen til et domæne om kompetencer, at dårligere kompetencer indhenter personen, hvilket udtrykker en grundlæggende forestilling om, at det er *et tab at ældes*. Den generelle lære af denne analyse er, at det overhovedet kan lade sig gøre at udtrykke kompetenceforandring og professionsopfattelse i forhold til et bestemt rum (idrætsundervisningens praksis) med vokabulariet fra et domæne om tid (aldring), netop fordi der hersker en social anerkendelse, men ofte ubevidst, forståelse af, at højere alder korresponderer med forringede kompetencer i forhold til idræt.

"At gå i forfald"

I interviewet med idrætslæreren Marianne på 45 år kommer samtalen til at dreje sig om, hvor nødtigt vi vil "gå i forfald":

Det er jo ikke ret mange af os, der ret gerne vil *gå i forfald*, vel? Det vil man jo ikke ret gerne. Man vil jo helst holde sig langt væk der fra det sorte hul, ikke? Selvom det jo selvfølgelig også har nogle kvaliteter at blive ældre – det kan vi jo også godt snakke længe om – men altså dybest set, så vil man jo helst ikke. Altså man vil gerne blive ved med at kunne de ting, som man altid har kunnet og på samme måde. Det vil man jo. Det tror jeg da i hvert fald nok langt de fleste vil (Marianne, 45 år).

"At gå i forfald" bliver her udlagt som en trussel mod opretholdelsen af kompetencer, og især vitalitetsbegrundede kompetencer. Forfaldet odelægger forestillingen om, at kroppen er det selvfølgelige instrument for idrætslærerens faglige udtryk, respekt og ikke mindst stolthed. Udtrykket "at gå i forfald" har en bevægelse i sig. Der er noget fremadskridende og intentionelt i selve verbet "at gå", som giver en forestilling om en horisontal bevægelse fremad. Man kan gå steder hen, man kan gå hen til bordet eller gå sig en tur. Omvendt er der i præpositionen "i" en bevægelse nedad: man kan falde i et hul eller falde igennem. Man kan falde i vandet, hvilket giver en forestilling om en vertikal bevægelse nedad, der ikke er intentionel, men nærmere fatal, uheldig eller ubetænksom. Man kan således sige, at "at gå" og "i" hver især er domæner eller mental spaces, med to forskellige bevægelsesretninger indlejret. Fauconnier kalder sådan en konflikt mellem to forskellige domæner i samme sætning for *blending* (sammenblanding). Når man f.eks. blander to farver, opstår en tredje farve, som i princippet ikke kan genkendes som de to oprindelige farver. Den er en tredje farve. Blending drejer sig således om, at to input-domæners forskellige struktu-

rer eller kvaliteter sammenblandes i et tredje output-domæne, der giver det sproglige udtryk en selvstændig betydning, hvori er indlejret begge sæt af strukturer og kvaliteter, uden at disse nødvendigvis er bevidste for personen, der udtaler sætningen.

“At gå i forfald” er et udtryk, som rummer både noget intentionelt og fremadskridende, og noget fatalt, deterministisk og irreversibelt, men som i sin egen betydning bliver et udtryk, der refererer til en handling, som populært sagt kunne være undgået, hvis man havde passet lidt bedre på. Der skal med andre ord en intenderet indsats til for at afbøde (for)faldet. Man går sjældent i forfald med vilje: “Det er jo ikke ret mange af os, der ret gerne vil gå i forfald”, som Marianne siger. Dermed bliver forfaldet noget, man selv kan gøre en indsats for at undgå – heri ligger det intentionelle i udtrykket – samtidig med, at forfaldet opfattes som noget uundgåeligt, der i forbindelse med den uundgåelige aldringsproces vil indtræde i mere eller mindre omfang, indtil døden afslutter livet.

I blendingen “At gå i forfald” (fig. 4) er det den samme person, der er tale om i alle tre domæner. I den intenderede bevægelse at gå ligger der en *ansvarlighed* placeret hos personen, der går. Via blendingen overføres der således noget ansvarlighed fra domænet “At gå” til domænet “At falde i”, så man i en vis for-

stand selv bliver ansvarlig for “At gå i forfald”. Pointen er, at i betydningen af det at gå i forfald, ligger indlejret forestillingen om, at man til en vis grad selv er ansvarlig for ikke at forfalde, og at forfaldet dermed skaber en skyldfølelse hos personen. Ansvarlighed i forhold til at kontrollere det fysiske forfald, og skyldfølelsen i forlængelse heraf, er måske netop de dimensioner i idrætslærernes arbejdsliv, som kan forklare, hvorfor forfaldet opleves som en trussel mod oprettholdelsen af faglig stolthed. Som idrætslærer er man ansvarlig for at være en faglig kompetent og troværdig lærer, således at man ikke “falder igennem”, og mister (selv)respekt.

Konklusion på den semiotiske analyse

Som jeg har argumenteret for tidligere, er idrætslærerens egne idrætslige færdigheder en ikke ubetydelig kilde til faglig identitet og stolthed, og når det fysiske forfald føles som en trussel, er det fordi netop kroppen bliver en væsentlig aldersmarkør i vort samfund, hvor *timelessness* er mantraet. Aldringsprocessen og det fysiske forfald kan på den baggrund anskues som en eksistentiel problematik, hvor det er op til det enkelte menneske at tage ansvar for et fysisk forfald og samtidig bære skyldfølelsen over ikke at kunne fortrænge forfaldet. På baggrund af den semiotiske analyse kan det kon-

Figur 4: At gå i forfald

kluderes, at det snarere er en utilpashed med aldringens *symbolske* betydning end den konkrete fysiske nedslidning, der afspejles i idrætslærernes fortællinger om kropslighed og aldring i deres profession.

Semiotik som samfundsvidenskab?

Et væsentligt argument for at gennemføre en semiotisk analyse af udvalgte ikonlignende sætninger er, at en semiotisk analyse tager de sproglige udtryk – selve ordvalget blandt respondenterne – seriøst som forskningsområde. Ordvalget anses ikke blot som holdningstilkendegivelser, men som udtryk for kognitive strukturer, der danner grundlaget for ordvalget. Den anvendte semiotiske tilgangsvinkel er på sin vis meningskondensering af interviewmaterialet i yderste konsekvens, idet der udvælges enkeltstående udtryk på baggrund af deres kvalitet som et koncentrat eller en kondensering af et tema på tværs af interviewmaterialet i sin helhed. I løbet af analysen ophæves disse sproglige udtryk fra unikke/specifikke sætninger til generelle/universelle betydninger. Ved at anvende Gilles Fauconniers teori om de i stor udstrækning ubevidste sproglige konstruktioner, som er fundamentet for betydningsproduktion, -overførsel og meningsbearbejdningen mennesker imellem, nærmer jeg mig en analyse af respondenternes brug af metaforer som udtryk for deres forståelse af livsverdenen. Fordelen ved en sådan analyse er, at den kommer tæt på konkrete livsforhold, idet metaforer netop er et *motorisk ekko*², hvor kroppens betydning og de bevægelsesmæssige erfaringer danner klangbund for valget af sproglige konstruktioner. Det er derfor ikke tilfældigt, når udtryk som "Alderen er ved at indhente mig" og "At gå i forfald" bruges i betydningsproducerende forstand om forholdet mellem alder, kompetence

og fysisk forfald i relation til idrætslæreres arbejdsliv og faglige identitet. Pointen er, at vi overhovedet *kan* anvende sådanne sproglige udtryk i den sociale interaktion, fordi deres betydning umiddelbart forstås af andre mennesker, netop i kraft af menneskets kropslige væren i verden. Analysen viser samtidig, at fordi de sproglige konstruktioner er så rodfæstede i nærmest arketyperiske metaforer, er der en vis træghed eller inert i selve betydningsproduktionen og meningsbearbejdningen om alder, kompetencer og fysisk forfald i relation til idrætsfaget, som ser ud til at være en større modstander i et forandringsperspektiv, end den konkrete kropslige praksis er.

Styrken ved den semiotiske tilgangsvinkel er, at den søger at blotlægge grundlæggende og generelle forestillinger om alder og aldring som tidslige og rumlige fænomener, som de udvalgte sprogdata hviler på. Dermed trækkes konkrete sætninger (sprogdata) over i et generaliseringsperspektiv, hvor betydningen af kontekst udviskes til fordel for en afdækning af nærmest universelle betydninger. Pointen med den semiotiske analyse er jo netop, at den så at sige starter der, hvor det sociologiske perspektiv, som Bourdieus teori tilbyder, stopper og glider over i et mere krops- og individorienteret perspektiv på det enkelte menneskes grundlag for perception og handling.

I anerkendelsen af *habitus* (dvs. individets kropsligt indlejrede dispositioner og forbevidst organiserede principper for handling), som et sociologisk begreb om *det sociale*, rummer Bourdieus teori forestillingen om, hvordan kroppen, via inkorporerede skemaer, er base for oplevelser, erfaringsdannelse, handlingsdispositioner og omverdensorientering. Stort set samme forestilling ligger til grund for Gilles Fauconniers sprogteori, blot er her tale om et specifikt område af menneskets handlinger, nemlig

sproghandlinger, der forstås som afbildninger eller verbale repræsentationer af kognitive strukturer hos mennesket. Vel at mærke kognitive strukturer, der baseres på den kropslige væren i verden – *the embodied mind* – som er et kognitionsteoretisk begreb om *det individuelle*. At bringe en semiotisk analyse af den karakter ind i en overvejende sociologisk undersøgelse kan altså bidrage med en accentuering af habitusbegrebet, dvs. en tydeliggørelse af den sproglige repræsentation af kropsligt indlejrede kognitive strukturer som en del af habitussen. Samtidig udstrækkes vores søgen efter generelle strukturer i menneskets sociale liv til også at gælde mere eller mindre ubevidste sproghandlinger, idet generelle strukturer i sproget, her i form af konkrete sprogdata fra et specifikt felt som idrætsfaget, underkastes en analyse, der nærmest ser bort fra betydningen af det specifikke felt i forståelsen af mening i respondenternes udsagn.

Spørgsmålet for den enkelte forsker er, hvorvidt man vil acceptere denne grad af analytisk generalisering, som måske bryder med interviewpersonens selvforståelse, og som i hvert fald udfordrer den traditionelle forståelse af analysemetoder i forbindelse med kvalitative forskningsinterviews, hvor den interviewedes livsverden og kontekstforståelse ofte er i centrum for analysen. Netop det radikale fokus på enkeltstående sætningers betydning på et grundlæggende metaforisk niveau, til fordel for analysen af flere og længere passager i et interview, kan også være svagheden i den semiotiske tilgangsvinkel, fordi det efterlader forskeren med en fornemmelse af, at de kvalitative interviews reduceres til generaliseringer, der alligevel ikke afdækker strukturen og dynamikken i det specifikke felt, vi satte os for at undersøge. Meningskondenseringen risikerer i så fald at blive meningsløs, hvis det kondenserede re-

sultat ikke udpeger særlige træk ved det undersøgte. Ligesom når gennemsnitsværdien alene ikke kan gøre det ud for et meningsfuldt resultat af en surveyundersøgelse. Den semiotiske analyse kan i sociologiske undersøgelser derfor vanskeligt stå alene, da sociologisk forskning netop lægger vægt på at afdække specifikke sociale forhold og betingelser for menneskers liv.

I nærværende artikel har jeg udfordret Pierre Bourdieus sociologi med en semiotisk analyse og fundet, at netop den tilgangsvinkel kunne kaste yderligere lys over sprogliggørelsen af forholdsvis ikke-sproglige, men alligevel sociale fænomener som kropslighed og aldring. Når samfundsvidenskaberne i stigende omfang benytter sig af kvalitative interviews som forskningsmetode, vil der samtidig ske en metodeafprøvning og -udvikling, som kan raffinere interviewanalyserne. Set i det perspektiv kan den semiotiske analyse, som her er blevet udfoldet, være med til at accentuere sprogets og sproglige udtryks nære tilknytning til kroppens sociale liv.

Noter

1. I Renæssancen var det en stor drivkraft i ekspeditioner verden rundt at finde "Ungdommens Kilde", som ansås for Europas redning fra forfaldet. Efter "opdagelsen af Amerika" i 1492 blev man interesseret i at finde kilden til evig ungdom, eller i hvert fald lang levetid, fordi man mente, at indianerne, og det oprindelige folk i det hele taget, levede længere og sundere. I sammenligning med indianernes vitalitet og sundhed var Europa nærmest i forfald. Dette var grobunden for tanken om eksistensen af en "oprindelighed" hos indianerne, som i virkeligheden også havde eksisteret hos europæerne, men som nu var mistet med civilisationen og fremskridtet (Katz 1995).

2. Udtrykket "motorisk ekko" anvendes af professor i semiotik Per Aage Brandt om den kropslige, bevægelsesmæssige dimension af vores sprog, dvs. den kropslige reference i sprogets betydning, jf. forelæsning

ved Center for Kulturforskning, Århus Universitet 3/11 2000, i forbindelse med ph.d.-kurset "Hvad er sprog? Sprogvidenskabens bidrag til dagens humaniora".

Litteratur

- Armour K.M. & Jones R.L. 1998: *Physical Education Teachers' Lives and Careers. PE, Sport and Educational Status*. London: Falmer Press.
- Bale, J., Christensen, M.K. & Pfister, G. 2004: *Writing Lives in Sport. Biographies, Life-Histories and Methods*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Bourdieu P. 1986: "The Forms of Capital", i Richardson J.G. (red.): *Handbook of Theory and Research for The Sociology of Education*. Westport, Connecticut: Greenwood Press. pp. 241-258.
- Bourdieu P. 1997: *Af praktiske grunde. Omkring teorien om menneskelig handling*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Brandt P.AA. 2003: "Kroppen ifølge sproget ifølge kroppen", i Lüders, K. & Vogensen, N (red.): *Idrætspædagogisk Årbog 2003*. Århus: Forlaget Klim.
- Chamberlayne, P., Bornat, J., & Wengraf, T. 2000: *The Turn to Biographical Methods in Social Science*. London: Routledge.
- Christensen, M. K. 2001: *Når alderen indhenter én. Kropslighed, aldring og profession hos gymnasiets idrætslærere*. Ph.d.-afhandling. København: Institut for Idræt, Københavns Universitet.
- Clark A. 1998: "Embodied, Situated, and Distributed Cognition", i Bechtel, W & Graham, G. (red.): *A Companion to Cognitive Science*. Oxford: Blackwell. pp. 506-517.
- Durkin K. 1995: *Developmental Social Psychology: from Infancy to Old Age*. Cambridge, Massachusetts, USA: Blackwell Publishers.
- Eskelinen L. 1993: "Arbejde og aldring". *Gerontologi og samfund*, årg. 9, nr.1, 10-11.
- Fauconnier G. 1997: *Mappings in Thought and Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Featherstone M. 1987: "Leisure, Symbolic Power and the Life Course", i Horne, J et al. (red.): *Sport, Leisure and Social Relations*. London: Routledge & Kegan Paul. pp. 113-138.
- Featherstone M. & Hepworth M. 1991 "The Mask of Ageing and the Postmodern Life Course", i Featherstone, M. et al. (red.): *The Body. Social Process and Cultural Theory*. London: Sage Publications.
- Fibæk Laursen, P. 2003: "Bevægelse og sprog", i Lüders, K. & Vogensen, N. (red.): *Idrætspædagogisk Årbog 2003*. Århus: Forlaget Klim.
- Gillis J.R. 1987: "The Case Against Chronologization. Changes in the Anglo-American Life Cycle, 1600 to the Present". *Ethnologia Europaea* 17 (2), 97-106.
- Giorgi A. 1975: "An Application of Phenomenological Method in Psychology", i Giorgi, A. et al. (red.): *Duquesne Studies in Phenomenological Psychology*. Pittsburgh: Duquesne University. pp. 82-103.
- Jensen J.F. 1993: *Livsbyen. Voksenpsykologi og livsaldre*. København: Gyldendal.
- Katz S. 1995: "Imagining the Life-Span: from Premodern Miracles to Postmoderns Fantasies", i Featherstone, M. et al. (red.): *Images of ageing. Cultural representations of later life*. London: Routledge. pp. 61-75.
- Kayser Nielsen N. 1997: *Krop og kultur-analyser – Den levede og den konstruerede krop*. Odense: Odense Universitetsforlag.

- Kelder P. 1992: *De fem "Tibetanere" eller den gamle hemmelighed om ungdommens kilde*. København: Sphinx forlag.
- Kvale S. 1997: *InterView. En introduktion til det kvalitative forskningsinterview*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Lakoff G. & Johnson M. 1980: *Metaphors We Live By*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Lakoff G. & Johnson M. 1999: *Philosophy in the Flesh. The Embodied Mind and its Challenge to Western Thought*. New York: Basic Books.
- Neugarten B.L. 1968: *Middle Age and Aging: A Reader in Social Psychology*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Næss F.J.D. 1998: *Tales of Norwegian Physical Education Teachers: A Life History Analysis*. The Norwegian University of Sport and Physical Education.
- Povlsen J. 1997: "Den gerontologiserede krop", i Hansen, J. et al. (red.): *Idræts-historie, krop og kultur. Idræts-historisk Årbog 1996, 12. årgang*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Schou N. 1994: "Nedslidningsstatus – i Roskilde Amt". *GISP* 74, 5-10.
- Shilling C. 1991: "Educating the Body: Physical Capital and the Production of Social Inequalities". *Sociology. The journal of the British Sociological Association* 25, 653-672.
- Shilling C. 1993: *The Body and Social Theory*. London: Sage Publications.
- Turner B.S. 1992: *Kroppen i samfundet. Teorier om krop og kultur*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Wolcott H.F. 1994: *Transforming Qualitative Data. Description, Analysis, and Interpretation*. Thousand Oaks: Sage Publications.